

ТІЛ БІЛІМІНЕ КІРІСПЕ

Тілді меңгеру. 2-бөлім

6-тарау. Тілді меңгеру

Тілді меңгеруге қатысты алдыңғы дәрісімізді жалғастырар болсақ, меңгерілетін тілді түсінуге көмектесетін басқа да тәсілдер бар. Бұл әсіресе 1950 жылдары кеңінен таралған бихевиоризм бойынша, психология мектептеріне қатты әсер еткен тілді меңгеру теорияларында айтылады. Атауы айтып тұрғандай, бихевиоризм осы мінез-құлық формаларының негізінде жатқан психологиялық жүйелерге қарағанда, адамдардың мінез-құлқын тікелей бақылайтындығымен ерекшеленеді.

Тіл ауызша мінез-құлық ретінде қарастырылады, ал балалар еліктеу, бекіту, ұқсату және сол сияқты процестер арқылы тілді үйренеді. Осы тұрғыдан ересектер үшін баламен кері байланыс жасау бірінші орында тұрды. Төменде тілдерді меңгеруді есепке алу үшін мінез-құлықтың кейбір механизмдерін талдаймыз.

Б.Ф. Скиннер – мінез-құлық психологиясының негізін қалаушылардың бірі, Verbal Behavior атты кітабында тілдерді меңгеру үлгісін ұсынған. Екі жыл өткен соң Скиннерге қарсы жазылған Review of Verbal Behavior деп аталатын жауапта Ноам Хомский тілдің когнитивті қағидаттарға ие болмайтын кешенді танымдық жүйе екенін дәлелдеді.

Тілді меңгеру жөніндегі кең таралған түсініктердің бірі – айналасындағылардың бәрін балалар тез қабылдап алады деген түсінік. Әрине, еліктеу белгілі бір дәрежеде орын алады. Америкалық бала milk деген сөзді және мексикалық бала Leche деген сөзді естиді және әрбір бала естігенін қайталауға тырысады. Бірақ балалардың алғашқы сөздері мен сөйлемдері олардың ересектерге еліктеуін ғана білдірмейді. Әрі сөздер әр уақытта түсінікті және ересектер айтатындай мағыналы бола бермейді. Сонымен қатар балалар тіпті ересектерден естігенін қайталауға тырысса да, олар грамматикалық ережелерге сай сөйлемдер шығаруға қабілетсіз.

Төменде кішкентай баланың ересек адамның сөзін қайталауға тырысқаны көрсетілген:

Ересек адам	Бала
He's going out.	He go out.
That's an old-time train.	Old-time train.
Adam, say what I say:	Where I can put them?
Where can I put them?	

Сонымен қатар имитация неврологиялық және физиологиялық себептермен сөйлеуге қабілетсіз балалардың өзі сөйлейтін тілді үйреніп, оны түсінуге қабілетті екенін ескермейді. Сөйлеу қабілетінің бұзылуын жеңіп шыққанда, олар сөйлеуге арналған тілін бірден пайдаланады.

Бихевиоризм дәстүрі бойынша тағы бір мәселе – балалардың грамматикалық сөйлемдерді дұрыс дыбыстап үйренуі. Өйткені бала сөйлемді дұрыс айтқанда, ересек адамдар жайдары көңіл күймен қарайды, ал қате сөйлем айтса, оны кері қабылдап, түзетеді. Бірақ зерттеу барысы ата-аналардың балаларын сирек түзететінін көрсетеді және ол әдетте «нашар грамматика» үшін емес, жалған сөйлеу немесе фактілерді қате баяндауға байланысты. Мысалы, «Her curl my hair» деген сөйлем түзетуді қажет етпейді, себебі, баланың анасы шынында да шашын бұйралап жатыр. Дегенмен баланың «Walt Disney comes on Tuesday» деп айтқан сөйлемі ол сәрсенбі күні теледидардан көрсетілетініне байланысты түзетіледі.

Кейде ересектер балалардың сөзін ересек адамға арналған формаға ауыстырады, мысалы былай:

Баласы	Анасы
It fall.	It fell?
Where is them?	They're at home.
It doing dancing.	It's dancing, yes.

Бұл мысалдарда анасы баласын нақты түзетусіз дұрыс үлгімен қамтамасыз етеді. Дегенмен жазулар балаға пайдалы болуы мүмкін, бірақ, олар дәйекті түрде пайдаланылмайды. Зерттеу бойынша, екі-төрт жастағы балалары бар қырық жастағы аналар балаларының грамматикалық дұрыс емес сөйлемдерінің шамамен 25%-ызын ғана түзеген. Өйткені олар грамматикалық сөйлемдер балалар үшін зиян деп есептейді. Ата-аналар балалардың айтқан сөздеріне қарағанда мазмұнға көбірек көңіл бөледі. Сонымен бірге грамматикалық қателерді түзету кезінде көп сөзді қолдану грамматиканы енді үйреніп жатқан баланы шатастырады.

Үлкен адамдар балалардың синтаксисін дұрыстағанның өзінде балалар оны түсінбес еді, олар сөйлемді дұрыс құрауды үлкендердің жауабынан үйренеді. Балалар өздерінің қате айтып тұрғанын білмейді және оны түзетуге шамасы келмейді.

Мұның мысалы төменде көрсетілген:

Баласы: Nobody don't like me.
Анасы: No, say «Nobody likes me».
Баласы: Nobody don't like me.
Анасы: (dialogue repeated eight times)
Now, listen carefully; say «Nobody likes me».
Баласы: Oh, nobody don't likes me.

Балалар сөздерді тіркестер мен сөйлемдерді құрастыру арқылы және сөйлемдерді тыңдай отырып, басқаларын да соған ұқсатып айтады. Балалар дұрыс ережелерді қалыптастыру үшін белгілі бір жағдайлар да жалпыға ортақ болуы керек.

Әдетте ересектер жас балалармен арнайы әдіспен сөйлесу керек; біз баяу және едәуір айқын сөйлесе аламыз; жоғары деңгейде сөйлей аламыз әрі интонациямызды көтереміз. Балаларға бағытталған сөйлемдер әдетте грамматикалық тұрғыдан дұрыс болып саналады. Нәрестелер ана тілін ересектердің сөйлеуіне негіздеп үйренеді. Зерттеушілердің пікірінше, интонация мен басқа да ерекшеліктер баланың назарын аударып, тілдің белгілі бір ерекшеліктерін жасау үшін пайдалы. Алайда ана тілі синтаксистік тұрғыдан қарапайым емес. Онда сұрақтар сияқты бірнеше кешенді сөйлем қамтылады. Сонымен қатар ересектер етістіктер мен зат есімнің жалғауын немесе анықтауыш, көмекші етістік сияқты функционалдық сөздерді тастап кету арқылы өз тілін жеңілдетпейді, ал балалар үшін функционалдық сөздердің аса маңызы жоқ.

Зерттеулер баланың толық тілдік дамуына анасының тілінің көмегі бола бермейтінін көрсетеді. Анасы ана тілдің көптеген ерекшелігін пайдаланатын баланың тілі ерекшеліктерді азырақ пайдаланатын ананың баласына қарағанда дұрыс дамымайды. Шынында да, көптеген мәдениетте ересектер балалармен арнайы сөйлеу стилін пайдаланбайды, тіпті олармен мүлдем сөйлеспейтін ересектер де бар. Қалай болғанда да, бүкіл әлемдегі балалар тілді бірдей жолмен меңгереді. Ересектер – осы жағдайдың көшбасшысы емес, ізбасары. Олар баланың лингвистикалық дамуын бақылайды.

Еліктеу, дағдыны дамыту және балама тіл болжамға негізделеді. Болжам баланың сөйлемдер мен формаларды меңгерудегі грамматикалық ереже немесе лингвистикалық құрылым емес, жай жиынтық қана. Арнайы құрылымдалған ақпаратқа байланысты теориялар баланың грамматикалық қабілетіне емес, керісінше, қоршаған ортаға тым көп назар аударады. Адамдар екінші тілді түрлі жағдайда меңгере алады. Орта және жоғары мектепте немесе университетте оқығанда, екінші шет тілін үйренуге мүмкіндігіңіз бар. Жаңа елге көшу көбінесе жаңа тілді меңгеруге түрткі болады. Кей адамдар бірнеше тілде сөйлейтін қоғамда немесе үйлерде тұрады және екі немесе одан да көп тілді бір уақытта меңгере алады. Екінші тілді меңгеру термині немесе екінші тілдің меңгерілуі әдетте екінші тілді біреу арқылы меңгеруді білдіреді. Бұл – билингвизм деп аталады. Қостілді меңгеру дегеніміз – нәресте кезінен бастап бір уақытта екі немесе одан да көп не аз тілді меңгеру, бұл бір мезгілдегі билингвизм деп те айтылады.

Әлемдегі адамдардың шамамен жартысынан астамы бір тілде сөйлейді. Әлемнің көптеген жерінде, әсіресе Африка мен Азияда билингвизм, тіпті, мультилингвизм – қалыпты жағдай. Керісінше, көптеген Батыс елдерінде бірнеше тілде сөйлейтіндер көп болса да, өздерін біртүлді ел деп санайды. Америка Құрама Штаттары мен бірқатар Еуропа елінде билингвизм иммиграцияға байланысты қалыптасқан.

Билингвизм – қызықты тақырып. Адамдар баланың бір уақытта екі немесе одан да көп тілді қалай меңгеріп алатынын түсіне бермейді. Мұнда көптеген сұрақ туындауы мүмкін. Мысалы: Екі тіл баланы шатастырмай ма? Қостілділіктің дамуы біртүлділіктің дамуына қарағанда ұзаққа созыла ма? Қостілді балалар ақылды бола ма? Екі тілді меңгеру баланың когнитивті дамуына кері әсер етпей ме? Қостілді болу үшін балаға әр тілдің ықпалы қандай болуы керек?

Билингвизмге бұрынырақта жасалған зерттеулердің көпшілігінде қостілді балалардың кейде сөйлемдерді айтқанда екі тілді араластырып жіберетіні айтылған. Осыған байланысты

төмендегі мысалдарда француз-ағылшын қостілді балалардың сөздері берілген.

His nose is perdu. «His nose is lost».
A house pink «A pink house».
That's to me. «That's mine».

Әртүрлі зерттеулер қостілді балаларды көптеген қостілді ересектер пайдаланатын кодтардың ауысуына ұқсатады. Белгілі бір әлеуметтік жағдайларда қостілді ересектер алға, артқа және сол сөйлемде екі тілдің арасында сөйлей береді, мысалы, «I put the forks en las mesas» ('I put the forks on the tables').

Кодтардың ауысуы бір уақытта жұмыс істейтін екі тілдің грамматикасын да қамтиды; бұл нашар грамматика немесе бұзылған ағылшын тілі емес. Қостілді ересектер тек өзге қостілді адаммен сөйлесе отырып, кодтарды ауыстырады. Көптеген зерттеулер қостілді екі жасар балалардың мәнмәтінге сәйкес келетін тілдік таңдау жасай алатынын көрсетіп отыр.

Аралас айтылымдар қостілді балалардың грамматикасы туралы қызықты сұрақ туындатады. Қостілді бала кез келген тілді өзі жақсы меңгерген бір ғана грамматикаға сүйеніп үйрене ала ма, әлде әрбір тіл үшін басынан бастап жаңа грамматика үйрену керек пе? Гипотезаның бірыңғай жүйесі сөйлемнің алғашында тек бір ғана лексика мен грамматикадан құрылатынын айтады. Осы гипотезаны қолдау ретінде жиі алынатын мәліметтердің бірі – аралас айтылымның қатысуы. Сонымен қатар дамудың ерте кезеңдерінде қостілді балаларда нақты нысандарды тек бір тілде айтатын сөздер болады. Мысалы, испанша-ағылшынша сөйлейтін қостілді бала ағылшынша нұсқасын емес, испан тіліндегі 'milk,' leche деген сөзді немесе aqua емес water сөзін білуі мүмкін. Бір жағынан бұл өзара байланыс баланың сөздік қоры бір тілде дамығанын көрсетеді. Қостілді балалардың сөздік қорын мұқият зерттеу кезінде ғалымдар осыған көз жеткізді. Балалардың әр кезде қос тілді қолдануы және әрбір жағдаятқа сәйкес сөздікті меңгеруі екі тілдегі сөздер жиынтығына байланысты емес. Мысалы, ағылшынша-испанша сөйлейтін қостілді бала тамақтанған кезде тек испанша естуі мүмкін, оның себебі – оның алғаш рет тамаққа арналған сөздерді испан тілінде үйренуі. Сондай-ақ қостілді балаларда алғашында бір тілде сөйлейтін біртүрлі балаға қарағанда сөздік қоры аз болады. Бұл сөздердің мәні бар, себебі, бала күніне бірнеше сөз үйренуі мүмкін және қостілді бала сөйлем құруы үшін екі түрлі сөздік қорды пайдалануы керек. Аталған себептерге байланысты осы кезеңдегі қостілді бала біртүрлі балаға қарағанда көптеген лексикалық қателік жіберуі мүмкін деген қорытынды жасауға болады.

Түрлі болжамдарға сүйенсек, қостілді бала әрбір тілдің грамматикасы мен сөздік қорын жақсы игереді және жіберген қателіктерді әр тілде айыра біледі. Болжамның жеке жүйесін тексеру барысында баланың тілінде ерекшеленетін грамматикалық бөліктерді қалай меңгеретінін де қарастыру қажет. Көптеген зерттеу екі тілдің ара-жігін айырып берді. Балалар әр тілдің әртүрлі заңдылықтарын меңгереді. Испанша-ағылшынша және французша-немісше сөйлейтін қостілді балалар көрсеткендей, олар әр тілге сәйкес морфемалар мен сөз тәртібін де жақсы пайдаланады. Басқа зерттеулер олардың тілдері үшін балаларда фонема мен фонологиялық ережелердің мықты екі жиынтығының бар екенін көрсетіп отыр.

Ғалымдар осы уақытқа дейін жинақталған қорытындылар мен дәлел-дәйектерді саралау үшін көптеген екітілді баланы зерттеп келді. Қостілді балалар грамматикасын бір тілде сөйлейтін балалар секілді дамытады. Олар былдырлау, голофрастика және телеграфтық кезеңдерден өтеді. Мысалы, ағылшын тілінде ғана сөйлейтін балалар «Eve play there» және «Andrew want that» сөйлемдерінде етістіктің аяқ жағын тастап кетеді. Испан және итальян тілдерінде сөйлейтін біртүрлілер ауызша сөйлегенде сөздің аяқ жағын ешқашан тастап кетпейді немесе инфинитивтерді өз формасында пайдаланады. Таңғаларлығы, екі жасар немісше-итальянша сөйлейтін қостілділер немісше сөйлегенде ғана инфинитивті пайдаланады.

Испанша-ағылшынша сөйлейтін қостілді балалар ағылшын тілінің ғана етістік жалғауларына мән береді, ал немісше-ағылшынша сөйлейтін қостілділер ағылшын тілінің интонациясына назар аударады да, инфинитивті неміс тілінде қолданады. Бұндай нәтижелерді кейбір зерттеушілер грамматикалық тұрғыдан қостілді бала «бір баста екі тілі бар» нәрсеге ұқсайды деп түсіндіреді.

Билингвизмді зерттейтін ғалымдарға, сондай-ақ, қостілді балалардың ата-аналарына қатысты бір мәселе – тілдік ықпал мен шеберліктің арасындағы қарым-қатынас. Шындығында,

балаға екі бөлек тілді «ажыратуға» не көмектеседі? Қостілділікті дамытуға қабілеті бар шарт – une personne– une langue (бір тұлға, бір тіл) яғни, баланың анасы тек А тілінде сөйлесе, әкесі тек Б тілінде сөйлесе, шарт бұзылды деген сөз. Екі тілді айырып тұрған бұл жағдай балаға тілді басқаның ықпалынсыз меңгеруіне жеңілдік береді. Қостілділікті дамытуға ықпал ететін бұл әдістің кейбір негізгі жолдары әлі де толық анықтала қойған жоқ. Іс жүзінде бұл мақсатқа жету қиын болуы да мүмкін. Сондай-ақ ол қажетсіз болуы да ықтимал. Алдында біз баланың әртүрлі фонологиялық тіл ықпалының просодия мен фонотактика сынды қасиеттерін көрдік. Әртүрлі зерттеу жұмыстары бұл сезімталдық қостілді баланың екі тілді айыра білуін жеткілікті түрде қамтамасыз етеді деп болжам жасайды.

Тағы бір мәселе бала «туғаннан бастап» әрбір тілді қажет етуі үшін қоғам қаншалықты ықпал етеді деген сұраққа қатысты туындайды. Бұл сұраққа жауап беру оңай емес. Егер бала күніне он екі сағат ағылшын тілін тыңдап, ал испан тілін екі сағат қана естісе, ол күмәнсіз испан тіліне қарағанда ағылшын тілін едәуір тез және толық дамытатыны интуитивтік тұрғыдан айқын сияқты. Басқаша айтсақ, испан тілінде жақсы сөйлейтін біртілділердің деңгейімен салыстырғанда, ол ешқашан испан тілінің грамматикалық ерекшеліктерін толық меңгере алмайды. Расында қостілді балалар түрлі жағдайда тәрбиеленеді. Бұл тілдердің кейбірінің азды-көпті тең әсері болуы мүмкін; кейбіреулері бір тілді басқасына қарағанда көбірек естуі мүмкін. Бірақ екеуінде де «ана тіліндей» сөйлеуі үшін осы екі тілді де жеткілікті түрде білу керек; кейбіреулері ақыр соңында үстем бір тілді ғана иемденуі мүмкін. Зерттеушілер осы сұраққа баса мән бере бастаса да, қостілділіктің қажеттігі қаншалықты маңызды екенін білмейді. Қазіргі уақыттағы болжам бойынша, бала екеуінің де шыңына шығу үшін екі тілді бірдей меңгеруі қажет.

Екінші мәселе – интеллектуалды немесе когнитивті дамуға билингвизмнің әсері. Қостілділік сені едәуір ақылды ете ме немесе керісінше ме, шығармашылыққа едәуір жақын ете ме, жоқ па? Бұл сұрақтың тарихи зерттеуі әдістемелік қиындықтарға толы және саяси-әлеуметтік ахуалға біраз әсер етеді. Ертеректегі көптеген зерттеу IQ және басқа да танымдық, білім беру тестілерінде біртілді балаларға қарағанда қостілді балалардың нашар болғанын көрсетті. Алайда әлеуметтік-экономикалық жағдай және оқыту процесі басқа факторларға қатысты айырмашылықты жойып жіберді. Едәуір жаңа, заманауи зерттеулерде қостілділер тапсырманың белгілі бір түрін шешкенде біртілділерден озып кететінін көрсетті. Мысалы, қостілді балалардың ойындар мен басқа да тапсырмаларды орындау қабілеті ерекше. Олардың тіпті тіл ғана емес, тіл туралы айтушының саналы біліміне қатысты металингвистикалық тұрғыдан хабары болуы мүмкін. Олай болса, қостілді балалардың мәнмәтінге сәйкес тілде сөйлеуі үшін металингвистикадан толық хабары болу керек.

Балалар қостілді қатар білуі үшін кейбір танымдық немесе білім беретін артықшылықты қолдана ма деген сұрақ әлеуметтік және экономикалық жағдайына немесе баланың қауымдастығына, білім беру кезіндегі тілдің «беделіне» қатысты және осы екі тілдің экстралингвистикалық факторларына да тәуелді болуы мүмкін. Едәуір оңтайлы әсерін көрсететін зерттеу жұмысы әдетте олардың қостілділіктің дамуын қолдайтын және қостілділікке қызығатын ата-аналар мен екі тілді де бағалайтын қоғамда өскен балаларға тән екенін көрсетеді. Қостілділердің пайымдауынша, көп адам екінші тілге бірінші тілді меңгергеннен кейін ғана кіріседі екен. Егер ересектер сияқты екінші тілді меңгеруге тырысқан болсаңыз, сіздің бірінші тілді игеру тәжірибеңізден айырмашылығы бар екені және қиын болғанын көресіз.

Ересектер кейбір ерекшеліктерге байланысты жайдан-жай екінші тілді меңгере бермейді. Екінші тілді меңгерген кейбір ғұлама адамдар мен ересек үйренушілер жергілікті тұрғынның грамматикалық біліміне жете қоймайды, бұл әсіресе дыбысталу кезінде нақты көрінеді. Әдетте оларда акцент болады және олар бірінші тілді меңгеріп жатқан балалардың қатесіне ұқсамайтын синтаксистік және морфологиялық қателіктерді жібереді. Мысалы, екінші тілді меңгерушілер сөз тәртібінен жиі қате жібереді, әсіресе алғаш бастағанда, сондай-ақ, грамматикалық текке және жағдайға қатысты морфологиялық қателіктер де болып тұрады. Екінші тілді меңгерушілердің қателіктері ешқандай оқытусыз немесе оларды түзетпей-ақ жөнделіп кетуі мүмкін.

Ересектердің екінші тілді толық меңгеріп алуы үшін өздерінің қабілеттерімен айтарлықтай күресуі керек болады. Кейбір адамдар тілді меңгеруге өте бейім келеді. Енді біреулері икемсіз. Кей адамдар дәл ортасына келгенде тілді игеруін тастап кетеді. Бұл адамның жасына, таланты

мен ынта-жігеріне байланысты. Ауызша тілде сөйлейтін елде болсаңыз немесе таңғы сағат бестен бастап сол тілде сөйлейтін болсаңыз және әрі қарай апта бойы сыныпта отырсаңыз, диапазонға тәуелді болуыңыз мүмкін. Осындай себептерге байланысты лингвистермен қоса екінші тілді меңгеріп жүрген көптеген адам ересектердің екінші тілді меңгеруі бірінші тілге қарағанда әлдеқайда өзгеше екенін түсінеді. Бұл гипотеза екінші тілді меңгерудің принципті немесе әртүрлілік гипотезасы деп аталады.

Белгілі бір маңызды қарым-қатынастарда екінші тілді меңгеру бірінші тілді меңгеруге ұқсайды. Бірінші тіл сияқты екінші тіл тез меңгерілмейді; олар кезең-кезеңмен орындалады. Бірінші тіл сияқты екінші тілдің де сүйенетін грамматикалық ережесі болады. Бұл грамматикалар олардың екінші тіліне әр кезеңде әсер етіп отырады. Екінші тілді меңгерушілердің қолданатын грамматикалық ережелері оларды ұлтаралық қарым-қатынас тілінің грамматикасын меңгеруге алып келеді. Бірінші тілді меңгерушілер сияқты екінші тілді меңгерушілер де меңгерілетін тілдің грамматикасын түсінуге тырысады, бірақ, олар мақсаттарына үнемі жете бермейді. Гипотезаның негізгі айырмашылығын жақтаушылар екінші тілді меңгеретін ересектердің тілді арнайы меңгеруіне арналмаған. Алайда тапсырмаларды тезірек шешуге көмектесетін, мысалы, шахмат ойынында пайдаланатын немесе математиканы үйрену барысында пайдаланатын тәсілдерді қолдануды ұсынады. Олар бірінші тілді меңгеру барысында қолданған тәсілдерге қарағанда екінші тілде қолданатын грамматикалық құрылымның қағидалары күрделі екенін мойындайды. Осы айтылғандарға сәйкес, екінші тілді меңгерушілер әмбебап грамматикадан белгілі бір лингвистикалық қағидаға жетуде біраз кемшіліктерді бастан өткереді.

Басқа зерттеушілер жоғарыда айтылғандарға қарсы шыға отырып, ересектердің лингвистикаға жатпайтын мәселелерінің барлық түрін шешуде балалардан басым түсетінін айқындады. Егер екінші тілді меңгеру үшін машықтанған мәселелерінің шешімін қолданса, әлдеқайда табысты болары сөзсіз. Одан бөлек, келесі дәрісте талқылайтын Лаура секілді мысалдар екінші тілді меңгеру тек лингвистикаға жатпайтын танымдық қабілеттерді де қамтитынын көрсетеді. Екінші тілдің меңгерілуін зерттеген ғалымдардың көбі екінші тілдің бірінші тілге қарағанда айтарлықтай айырмашылығы бар дегенге сенбейді. Олар әртүрлі зерттеу жұмысын жасап, тіл аралық грамматика әмбебап грамматиканың жалпы қағидаларын бұзбайтынын көрсетіп отыр.

Жоғарыдағы мысалдарда берілген екінші тіл болып саналатын неміс тілінде неміс тілі үшін тіларалық заңдылықтар қате болуы мүмкін немесе роман тілдері үшін қате болуы мүмкін. Алайда олар мүмкін емес заңдылықтар емес. Сондай-ақ зерттеушілер екінші тілді меңгерушілер болса да, олардың нақты грамматикасы тұрғысынан бірінші тілден алыс болмауы мүмкін екенін және олар бірінші тіл секілді сол үлгідегі ережеге сай меңгере бастайтынын ескертеді.

Бірінші тілдің грамматикасының толық дамуына байланысты бірінші тілді меңгеру мен екінші тілді меңгеру арасында айтарлықтай айырмашылық болады. Бірінші тарауда талқыланғандай, лингвистикалық білім – ақыл-ойға негізделмеген білім. Біз тіліміздің ережесін пайдаланып, өзіміздің қабілетімізді тежей алмаймыз. Ағылшын тілін түсіну үшін шешім қабылдай алмаймыз. Дәл сол сияқты екінші тілді меңгерушілер, әсіресе екінші тілді меңгерудің бастапқы сатысындағылар өздерінің бірінші тіліндегі грамматиканың кейбір кезеңдеріне сүйенеді. Бұл олардың бірінші тілінің грамматикалық ережесін жиі қосып жіберу арқылы екінші тілде көптеп қате жіберетінін түсіндіріп береді. Бұл фонологияда айқын көрінеді. Әдетте екінші тілді меңгерушілер акцентпен сөйлейді. Себебі олар өздерінің бірінші тіліндегі фонемаларды, фонологиялық ережені, құрылым буынын, екпіннің түсуін немесе интонациялық үлгілерін екінші тілге жібере алады.

Біз жапон тілінде спикерлердің write [raɪt] және light [laɪt] сөздерінің арасындағы айырмашылықты ажырата алмайтынын байқаймыз. Өйткені жапон тілінде r/l әріптерінің айырмашылығы фонемалық емес; «ze cat in ze hat» тіркесін француз тілінде сөйлейтін адам қолданады. Себебі француз тілінде [ʒ] дыбысы жоқ; кімде-кім have дегенді [hæf] деп дауыссыз дыбысты соңына қалдырып айтса, ол неміс тілінің спикері; кімде-кім бейтарап дауысты дыбысты бастапқы біріккен топтардың алдына қойса, мысалы, snob дегенді [əsnab] және school дегенді [əskul] деп айтса, ол – испан тілінде сөйлеуші.

Сондай-ақ біз ана тілдің синтаксис пен морфологияға ықпал ететінін көреміз. Мысалы, ағылшын тілін меңгерген испан тілінің спикері маңызды емес сөйлемдерде толықтауышты

тастап кетуі мүмкін. Себебі испан тілінде солай жасауға болады, осыған байланысты төменде келтірілген мысалдарға қарайық:

Hey, is not funny.
In here have the mouth.
Live in Colombia.

Этникалық тілді үйренушілер дегеніміз – тілді үйренуші ересектердің нақты түрі. Этникалық немесе байырғы тілді үйренуші дегеніміз – отбасылық өзара қатынас арқылы тілдің мәдени байланысын қатаң сақтап үйренген адам. Этникалық тілді үйренушінің тіл бойынша ешқандай білімі жоқ болуы немесе оның байырғы тілдің кейбір деңгейінде қостілді болған болуы ықтимал. Көбінесе байырғы тілді үйренушілер байырғы тілді бала кезінен меңгеріп, одан кейін өмірінің соңында тілдің басқа да үстем белгісіне игере бастайды. Бұл тұрғыдан олар этникалық тілді жоғалта бастайды, бұл тілдің әлсіреуі ретінде белгілі. Егер спикер үйінде не қоғамда этникалық тілді үстем тілмен бірге қолдануды жалғастырса, этникалық тіл сақталып қалуы мүмкін. Кейде этникалық тілді үйренуші сол тілде сөйлеп, бірақ, үстем тілде білім алғандықтан, этникалық тілде оқу мен жазуға қабілетсіз болады.

Этникалық тілді үйренушілердің тілдік қабілетіне қызығушылар көп. Тіл адамның басқа қабілеттерін де жетілдіреді және осы тілді жетік меңгеруге мүмкіндік жасайды. Алдын ала жасалған зерттеу нәтижелері әрекеттің ұзақтығы мен ерекшелігін, балалық шақтағы этникалық тілдің маңызды анықтауыштарын едәуір кешірек болжайды. Адамның жас шамасы екінші тілді меңгеруде маңызды фактор болып саналады. Жас адам екінші тілді тез меңгеріп алады.

Екінші тілді меңгеруде жас өсе келе жаңа тілдің грамматикасын меңгеру мүмкін емес пе деген сұрақ туындайды. Жас шамасы маңызды фактор болса да, екінші тілді жергілікті тұрғын сияқты меңгеру, әрине, қиын. Көптеген екінші тілді үйренуші жасөспірімдер мен ересектер тәжірибе жинайды және кейбір талантты адамдар жергілікті тұрғынның сөйлеу деңгейіне жетіп алады. Екінші тілді меңгеруші ересектердің соңғы нәтижесі ана тілінің білімінен алыстау, бірақ, екінші тілді меңгеру процесі бірінші тілді меңгеруден айтарлықтай өзгеше болып келеді.

Толығырақ айтатын болсақ, екінші тілді меңгеру қабілеті жасқа байланысты ақырындап бәсеңдейді және екінші тілдің белгілі бір аспектілері жергілікті тұрғынның біліктілік деңгейіне дейін жетеді. Мұны фонологиядан байқауға болады. Екінші тілдің айтылымында жергілікті тұрғынның деңгейіне жету әдетте балалық шақта мүмкін болады. Байырғы тілді үйренушілермен болған кейбір қызықты зерттеулерде екінші тілді меңгерудегі ерекшеліктер айқындалған. Бұл университет студенттерінің испан тілін балалар секілді тыңдауын зерттеуге негізделген, бірақ, бұл зерттеу бұрын испан тілін білмеген және ол тілде сөйлемеген адамдарға жасалған. Бұл кезде тыңдаушыларды он төрт жасқа дейінгі испан тілін меңгермеген адамдармен салыстырған. Барлығы этникалық тілді екінші тіл ретінде үйреніп жүрген ағылшын тілді студенттер болған. Бұл нәтижелер тыңдаушылардың басқа студенттерге қарағанда, жергілікті тұрғындардың акцентін едәуір жақсы меңгергенін көрсетті. Алайда тыңдаушылар испан тілінің грамматикалық бірліктерін меңгеруде артықшылық көрсетпеген.

Екінші тілді меңгерудің неврологиялық әсеріне келсек, соңғы зерттеулер ми сыңарында қалған қабықтық тығыздықтың қостілді қатынас кезінде едәуір үлкейетінін көрсетеді. Сондай-ақ зерттеу жұмысы мидың тығыздығы мен екінші тілдің шеберлігі арасындағы оң байланысты көрсетіп отыр.